

7. Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної. – К.: видавництво АН УРСР, 1938. – 341 с.

8. Мовчан М. М. Самотність як феномен буття особистості / Михайло Мовчан. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 265 с.

9. Шамрай А. Творчість Коцюбинського в літературному оточенні / Агапій Шамрай // Відлуння самотності. Кнут Гамсун та контекст українського модернізму. Упорядник Юлія Ємець–Доброносова. – К.: Видавництво «ФАКТ», 2003. – С.392–425.

References

1. Derkach Zh. V. Ekzystencijsni motyvy v tvorchosti Myhajla Kocjubyns'kogo // Visnyk Cherkas'kogo universytetu. – 2015. – №11. – S.89–94.

2. Jemec'–Dobronosova Ju. Fenomen vidlunnja. Interpretatyvni notatky na beregah / Julija Jemec'–Dobronosova // Vidlunnja samotnosti. Knut Gamsun ta kontekst ukrai'ns'kogo modernizmu. Uporjadnyk Julija Jemec'–Dobronosova. – K.: Vydavnyctvo «ФАКТ», 2003. – S.13–22.

3. Kocjubyns'kyj M. M. Ljalechka / Myhajlo Kocjubyns'kyj // Kocjubyns'kyj M. M. Tvory v dvoch tomah. – K.: Naukova dumka, 1988. – T.1. – S.298–322.

4. Kocjubyns'kyj M. M. Samotnij / Myhajlo Kocjubyns'kyj // Kocjubyns'kyj M. M. Tvory v dvoch tomah. – K.: Naukova dumka, 1988. – T.1. – S.403.

5. Kocjubyns'kyj M. M. Utoma / Myhajlo Kocjubyns'kyj // Kocjubyns'kyj M. M. Tvory v dvoch tomah. – K.: Naukova dumka, 1988. – T.1. – S.402.

6. Kocjubyns'kyj M. M. Intermezzo / Myhajlo Kocjubyns'kyj // Kocjubyns'kyj M. M. Tvory v dvoch tomah. – K.: Naukova dumka, 1988. – T.2. – S.41–51.

7. Lysty M. M. Kocjubyns'kogo do O. I. Aplaksinoi'. – K.: vydavnyctvo AN URSSR, 1938. – 341 s.

8. Movchan M. M. Samotnist' jak fenomen buttja osobystosti / Myhajlo Movchan. – Poltava: RVV PUSKU, 2009. – 265 s.

9. Shamraj A. Tvorchist' Kocjubyns'kogo v literaturnomu otocenni / Agapij Shamraj // Vidlunnja samotnosti. Knut Gamsun ta kontekst ukrai'ns'kogo modernizmu. Uporjadnyk Julija Jemec'–Dobronosova. – K.: Vydavnyctvo «ФАКТ», 2003. – S.392–425.

Salij A., Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy» (Ukraine, Poltava), anatoli.salj@gmail.com

Existential motives of solitude in the philosophical prose by Mykhailo Kotsiubynskyi

The nineteenth century is a period when philosophy and literature are closely linked with each other in terms of common senses, ideas and creative motives. It is the 19th century that specifies the phenomenon of a literary work, which presents a number of compulsory philosophical concepts. The category of philosophical concepts includes the prose works of the Ukrainian writer and thinker M. Kotsiubynskyi.

The author draws attention to the existential orientation of the prose by M. Kotsiubynskyi and using the method of comparative analysis draws parallels with the ideas that were produced by the Russian and Western philosophies of this time. A special place in the philosophical search for the Ukrainian thinker occupies the topic of individual solitude, the problem of abandonment of the individual and attempts to understand this phenomenon from different worldview positions.

It is important that M. Kotsiubynskyi prefers positive perceptions of solitude as a condition in which a man can understand oneself and one's own motivation through self-absorption.

Keywords: solitude, alienation, abandonment, existence, society, literature, Ukrainian philosophy.

УДК 17.023.32(=161.2):159.922.4 Янів В.

Солов'ян В. С.,

аспірант кафедри історії філософії, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), solovjan.cacds@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ В. ЯНІВА

Стаття має на меті з'ясування концепту національної ідентичності в спадщині етнопсихолога української діаспори В. Яніва.

На основі аналізу характерологічних студій В. Яніва виявлені ключові підходи до дослідження поглядів вченого щодо національного характеру українців. Встановлено, що В. Янів визначив риси характеру українця на основі реконструкції історичних та соціо-культурних аспектів формування народного світогляду. Робиться висновок, що з позицій В. Яніва, українська національна ідентичність ґрунтується на геопсихічній приналежності України до культурного простору Заходу.

Встановлено, що вчений систематизував та узагальнив характерологічні студії мислителів української діаспори.

Ключові слова: В. Янів, філософсько-політична думка української діаспори, національна ідентичність українців, характерологія українського народу, етнопсихологія.

В умовах сучасного розвитку української філософії виникло усвідомлення необхідності розширення теоретичної основи для осмислення та дослідження національного світогляду. Помітне місце в межах наукових розвідок мислителів української еміграції належить спробам концептуалізації національної ідентичності українців. Відповідно, виникає потреба історико-філософського аналізу змісту політико-філософських студій в культурі української діаспори ХХ ст.

Одним із шляхів реалізації цього завдання є об'єктивне дослідження духовно-емоційного та соціального комплексу народу, встановлення рис його індивідуальності завдяки етнопсихологічному підходу. При цьому важливий аспект дослідницької позиції полягає у розгляді характерологічних студій української діаспори як складової вітчизняної політико-філософської думки. Такий метод уможливило розкриття сутності досліджень національного характеру українця визначними діаспорними етнопсихологами через призму політичної філософії.

В науковому середовищі української еміграції помітна роль у галузі етнопсихології належить Володимиру Яніву (1908–1991 рр.). Сфера діяльності вченого охоплювала громадсько-політичну діяльність, поезію, публіцистику та дослідження психології. Чималий внесок вчений зробив в інституційне становлення української науки в умовах бездержавності – з 1968 по 1985 рік В. Янів обіймав посаду ректора Українського вільного університету в Мюнхені, а в 1985–1987 рр. очолював Наукове товариство імені Шевченка. Попри це, сьогодні постать В. Яніва залишається без належної дослідницької уваги у вітчизняних наукових колах. Інтелектуальна спадщина вченого стала об'єктом аналізу українських науковців лише фрагментарно. Варто відзначити, що поодинокі розвідки етнопсихологічних поглядів В. Яніва здійснили такі сучасні науковці як І. Абрамова, О. Гринів, Н. Кіцак, В. Наулко, О. Яблонська, В. Якиминська, О. Ясь. Однак ці напрацювання не можуть у повній мірі ліквідувати брак комплексних досліджень характерологічних студій В. Яніва, які на сьогодні фактично опинились на узбіччі студій політико-філософських надбань української діаспори. Відтак, опис теоретичних та методологічних підходів до характерології українця в спадщині В. Яніва набуває особливе значення для дослідження української політико-філософської думки другої половини ХХ століття.

На нашу думку, першою спробою В. Яніва наблизитись до проблематики характерології українського народу є його докторська праця «Психологічні основи окциденталізму», що була написана в 1948–49 рр. Як зазначає сам вчений, головним завданням

зазначеної праці є аналіз поняття Заходу («Окциденту») [9, с. 2–6]. В рамках свого дослідження автор встановлює психологічну та культурологічну основи західноєвропейської цивілізації.

Також на сторінках даної роботи вчений стверджує духовну спорідненість України з європейським культурним простором, але при цьому уникає ґрунтовних спроб визначити риси характеру українців. Науковець обмежується встановленням окремих аспектів народного світогляду українців, які, на його думку, посилюють контраст із психотипом російського народу. В такий спосіб В. Янів вказує на психокультурну приналежність українців та росіян до різних світоглядних універсумів – «Окциденту» (Заходу) та «Орієнту» (Сходу) відповідно [10, с. 7]. Отож, дослідниця спадщини В. Яніва Н. Кіцак приходить до думки, що характерологічні студії вченого «йшли по лінії визначення психологічної спрямованості українського народу та спорідненості української духовності з європейською» [3, с. 97].

Своєрідною точкою відліку власних ґрунтовних студій в площині української характерології В. Янів вважав Першу наукову Конференцію Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) в м. Сарсель, Франція, 1952 року. В доповіді, проголошеній в рамках конференції, дослідник вказав на важливість систематичного аналізу історичних процесів, в яких відбилась духовність певної національної спільноти, а також культурної спадщини народу, насамперед літературних творів. З того часу науковий доробок вченого поповнився близько двома десятками статей та розвідок, в яких В. Янів встановлює національну вдачу українців і систематизує більш ранні спроби описати даний феномен. В межах цієї роботи В. Янів реконструював національну вдачу українців через призму геополітичного положення українських земель, релігійних переконань українців та засад соціальної організації життя українців.

Важливим новаторським положенням В. Яніва в контексті встановлення особливостей характеру українського народу стало введення до відповідного дослідницького поля поняття «соціальних інстинктів». Вперше науковець обґрунтовує дане положення в статті «Соціальні інстинкти українців» (1956) [11]. В людини, зауважує В. Янів, окрім деяких спільних з тваринами інстинктів, виступають інстинкти також «вищого ступеня», тобто соціальні. Для характеристики народу, з погляду В. Яніва, важливі тільки ті соціальні інстинкти, які відрізняють даний народ від інших чи визначають його належність до відповідного культурного циклу.

Також В. Янів зауважує, що дана проблематика раніше не досліджувалась у межах характерологічних студій. Свою «коротку характеристику» В. Янів вважає «тільки першою спробою впорядкувати проблематику й охопити матеріал» [12, с. 35]. «За такого стану вже сама метода може викликати дискусію», – робить справедливе припущення В. Янів [12, с. 35]. На його думку, характеристика інстинктів більшою мірою повинна спиратися на «дедуктивно-аналітичний» та «індуктивно-синтетичний методи». Науковець вважає, що за допомогою першого можна встановити як географічні, історичні і культуроморфні, расово-психічні чинники вплинули на формування соціальних інстинктів українців. Другий метод ґрунтується на аналізі «індуктивного нагромадження якнайбільшої

кількості фактів, які є прямим виявом соціальних інстинктів (аналіза дії і творчості)» [12, с. 36].

Це наводить вченого на твердження, що пізнання соціальних інстинктів українського народу має не тільки теоретичне значення. «Вивчаючи наші інстинкти, ми досліджуємо, які є позитиви які негативи у вдачі українця, як окремого типа. І це є основа для майбутнього нарису українського виховного ідеалу, в якому повинно відбитися намагання закріпити наші прикмети і викоринити наші хиби. При тому найважливіше, щоб уміти мужньо правді глянути в вічі, а не намагатися применшувати зауважені хиби чи прибільшувати прикмети» [12, с. 36]. Отже В. Янів наголошує на небезпеці заперечення негативних рис характеру українця, що, на думку вченого, може призвести до втрати здатності об'єктивно оцінити причини соціальних потрясінь, які супроводжують становлення української державності. «Дослідження наших національних прикмет і хиб – писав В. Янів, – може дати нам ключ до розуміння нашого сьогодення» [5, с. 186].

Однак концептуальне значення для розкриття змісту характерологічних поглядів В. Яніва та його інтерпретації здобутків інших українських діаспорних мислителів має праця «Нариси до історії української етнопсихології» (написана в 1966 р.) [5]. Відштовхуючись від теми окциденталізму в українській народній психології, яку В. Янів вперше порушив на сторінках своєї докторської праці, науковець обстоює приналежність України до Заходу в психологічному аспекті. На його думку, в українській психіці виразно відбивається «межовість», яка виявляється у відчутті притаманного європейській культурі потягу до гармонії і одночасної переваги почувань, характеристичної для Сходу. Вплив «Орієнту» також зумовив брак «розуміння темпу праці і ритму», «послабленням вольовості» [5, с. 286]. Але попри притаманну українцям пасивність, менталітет українського народу одночасно відмінний від Сходу та, відповідно, Росії.

Така «межовість» позначилась на державотворчій традиції українського народу. «Належачи в основному до Європи, (українці – В. С.) надто віддалилися від неї, щоб викресати і собі досить волі, необхідної для збудування власної держави, але не наблизилися настільки до Азії, щоб дати вести себе власному деспотові» переконаний В. Янів [5, с. 286]. Таким чином науковець інтерпретує «духовну межовість» як чинник, що уповільнює державотворчі тенденції. За В. Янівим, геополітична межовість українського народу постала як результат століть зовнішньої експансії, що підточувало сили української державності і в врешті-решт призвело до її втрати. Боротьба за відновлення самостійності, на погляд В. Яніва, сформувала тло для постійного спротиву, опору, бунту, зрештою до рішучого заперечення чужої політичної системи. «Творчий спротив чужому насильству з одночасним обмеженням – в умовах невільного життя – можливостей самовияву, призвів нас взагалі до певного негативного ставлення до всякої влади, отже до бунту, до браку послуху й дисципліни, до негативізму», – писав В. Янів [6, с. 814].

Однак коли протистояння іноземній системі через бунт переходить в перманентний стан, формується небезпечний звичай, який вироджується в бунт для бунту, в тотальний спротив, «негацію» не лише чужої

влади, але й усякої влади взагалі. Більше того, українська недисциплінованість, невідпорядкованість волі іншого, межує з анархічністю. Отож, на переконання В. Яніва, пристрасне бажання особистого самовияву українця веде до його «духовного анархізму» [5, с. 262]. Індивідуалізм, який насправді поєднує українців певною мірою з індивідуалістичною традицією європейської культури, набуває в українському середовищі гіпертрофованих форм.

На думку В. Яніва, різко акцентований індивідуалізм українців виявляється у волелюбності народу, що виключає можливість утвердження авторитарного правління. Це робить українців «вродженими ворогами деспотії». Відповідно, за В. Яневим, на теренах державного будівництва виникає парадокс: «в неволі ми опинилися тому, що надмірно любимо волю». Науковець стверджує, що «на різних історичних етапах українці боялися свого власного тирана, послаблювали себе внутрішньою боротьбою, не виявляючи одночасно досить активності назовні» [5, с. 196]. Тенденція до необмеженого індивідуалізму в Україні проявляється у формі небажання визнавати провідну роль одиниці, групи чи інституції.

Бунтівна вдача, при всій неагресивності українця, пояснюється В. Яневим через призму почуття несправедливості. Дух бунту українського народу вшляхетнюється ідеалом визвольної боротьби. З іншого боку, глибока почуттєвість посилює бажання помсти, яке виплескується в народному гніві і є страшним в своїй жорстокості. В. Янів зауважує, що в українській історії не важко відшукати жакливі випадки кривавої помсти, які знайшли виправдання, а іноді навіть ідеалізацію в літературі (Гайдамачина, Опришківський рух). На думку автора «Нарисів до історії української етнопсихології», витоки подібних виявів поруху до помсти приховані в сумі дискримінативних практик столітньої неволі. «Зовнішнє зло викликало пристрасну й не опановану реакцію навіть смиренних людей» – зауважує В. Янів [5, с. 269]. Втім така характеристика є радше наслідком непростой історичної долі українського народу, ніж первісною рисою національного характеру. В. Янів вважає цілком природним те, що неволя породжує дух опору, спротиву, ненависті.

Але при цьому дослідник відзначає – ідеал помсти в українців суміжний з ідеєю християнського всепрощення. Таку полярність української душі між помстою і всепрощенням В. Янів пояснює особливістю пристрасної почуттєвості, «нерегульованою компонентом розуму чи свідомим прямуванням до заздалегідь визначеної цілі». Ідея всепрощення, як досконалий вияв правдивої шляхетності, є так само близькою українській духовності як і бажання помсти. Саме цей контраст двох крайностей, на думку В. Яніва, вказує на амплітуду почувань, а разом із тим пристрасність української вдачі.

«Українець з природи не войовничий», – зазначає вчений [5, с. 268]. Проте ствердження браку агресивності не означає відсутність інстинкту боротьби взагалі. Даний інстинкт проявився не в крайній формі – експансії назовні, а в хоробрості, спрямованій на закріплення свого. В цьому, вважає В. Янів, простежується найбільша відмінність українців від західних суспільств, адже «пасивізм збайдужіння й резигнації» виводить на перший план «почування», порушуючи притаманну

Заходу гармонію рівноваги трьох духовних диспозицій: розуму, почувань та волі [5, с. 290].

Тяглість численних воєн в українській історії, на думку В. Яніва, спричинила кількісне зменшення верстви «лицарів», що автоматично послабило внутрішню диспозицію до боротьби. Як наслідок, динаміка шукання, досліду, духовної експансії поступається місцем «пасивізму» українця. В межах цієї настанови український народ звертається до тихої «призадуми», рефлексії, чи навіть до меланхолії. Разом із тим приходиться «увнутрішнювати», яке віддаляє нас від лицарського ідеалу попередників. Українця все більше цікавить власне «я», а не зовнішній світ. В умовах недержавного життя окремі особистості не могли знайти свого призначення в національних масштабах, тож їхня увага замикалась на малі спільноти: місцеву громаду та родину. Відповідно, давній героїчний ідеал, спрямований на зовнішню експансію, витіснявся бажанням «ширити добро» в своєму безпосередньому оточенні. «Українець – це інтровертивна людина, з сильним відчуттям свого «я» і бажанням самовияву назовні, яке прямування вирішує про приналежність українського народу до індивідуалістичного культурного циклу», – узагальнює В. Янів [9, с. 32].

Іншим виявом індивідуалізму серед українців, на погляд В. Яніва, є бажання слави, тож саме інстинкту самопіднесення. Впродовж української історії дана тенденція простежується однаковою мірою як в амбіціях регіонів, що не хотіли визнати передової ролі політико-адміністративного центру, так і в поведінці князів, які прагнули зміцнити власне суверенне становище. Як наслідок, в характері українця слабо виражений інстинкт підпорядкування. Цю особливість В. Янів вважає наслідком тривалого недержавного життя. Тому в Україні не утвердився ні ідеал монархії, ні церковної ієрархичності. «Творчий опір» чужому насиллю в умовах невільного життя – обмеженості можливостей до «самовияву» – призвели до формування негативного сприйняття влади, проявів непокірності і негативізму у відносинах з нею. З позиції вченого авторитет українець схильний визнати не раціонально, а під впливом хвилини настрою, часто випадкового захоплення. Відтак авторитетом серед українців інколи користуються люди «меншого формату» завдяки міцному чуттєвому зв'язку з оточенням. Це створює сприятливий ґрунт для демагогії, яка просочується в широкі верстви населення. «Пошанування авторитету розвинулося в українців у формі пошанування ідеї, яка набирала сили закону», – розвиває свою думку В. Янів [5, с. 229]. Тому, на його погляд, серед українців людина здобувала значення не завдяки успіхам, становищу, розуму, а перш за все завдяки умінню «підпорядкувати собі ідеї» [5, с. 229].

Попри сильне бажання «самовияву» («скерування уваги на себе»), не зважаючи на «інтровертизм», українець не любить стану самотності. В своєму егоцентризмі він не замикається в собі, а зберігає стремління до контакту, соціального резонансу. Тому серед соціальних інстинктів українців, на думку В. Яніва, важливе місце належить «інстинкту життя в групах» [5, с. 238]. Потреба українців у спільноті проявилася передусім у сильно розвиненому родинному житті. Показово, що життя індивіда поза рамками свого соціуму, наштовхується на різке засудження в народних думах –

відзначає дослідник. Відповідно, В. Янів приходиться до думки, що «хоч в українців інстинкт підпорядкованості проявляється не достатньо інтенсивно, сильне бажання жити у власних спільнотах зумовило, що й бажання державних форм розвинене» [5, с. 238].

В той же час, за спостереженням В. Яніва, значною мірою розвинений серед українців інстинкт допомоги справді потребує: немічним, бідним, калікам тощо. Подібною характерологічною рисою українців також є солідарність всередині верств, яку В. Янів трактує як вияв несення допомоги між рівними. В якості прикладу, науковець нагадує про часи Київської Русі, коли князі «опинялися в ситуації рівного між рівними» [5, с. 224]. Українська людина, за В. Янівим, співчутлива до долі ближнього, вона – альтруїстична з бажанням нести допомогу, перш за все нужденним.

Понад те, В. Янів наголошує на глибокій вкоріненості традиції в національній культурі українців, що накладає відбиток на характер народу. *«Селянською нацією ми були не тільки у результаті історичного процесу [...]: нею були ми насамперед зі самої природи, – з вдачі, – селянською нацією були ми психологічно»* – такими широкими мазками виписує «селянськість» українського народу В. Янів [5, с. 248]. Зрештою, хліборобський устрій зумовлює нахил до консерватизму і традиціоналізму. З погляду В. Яніва, аналіз історичних процесів доводить, що *«тільки завдяки глибокому відчуттю традиції український народ не перетворився на етнографічну масу...»* [5, с. 231]. Водночас, у статті *«Релігійність українця з етнопсихологічного погляду»* В. Янів стверджує – на певному історичному ступені *«майже однокласовість української суспільності зумовила наш глибоко відчутний демократизм, який в умовах бездержавності і зовнішньої експансії «виявився у зацікавленні соціально проблематикою»* [11, с. 43].

У розумінні дослідника, притаманний українському селянству консерватизм зумовив релігійність суспільства. Тому українську духовність вчений характеризує як глибоко християнську. У відповідному ключі науковець підходить до проблеми національного виховного ідеалу: *«релігійне виховання українця, [...], робить нас відпорними на зовнішні впливи й автоматично спричиняється до збереження нашої духовної самобутності, нашого духовного «я», чи – як ми звикли тепер говорити – нашої національної ідентичності»* [11, с. 45].

Важливе значення для характерологічного портрету українця має розкриття особливостей його сімейного життя. В українській родині проявляється нахил українця до індивідуального землеволодіння і утримання приватної власності. *«Хата» – це синонім української родини»*, – зазначає В. Янів. Відчуття відповідальності за долю родини стало запорукою ощадності, яка мала забезпечити нащадкам умови розвитку. В цьому В. Янів знаходить черговий прояв «селянськості» психіки українців, якій притаманні ідеали дбайливості, «ощадності», «власності». У статті *«Українська родина в поетичній творчості Шевченка»* В. Янів на основі аналізу творчості Великого Кобзаря наголошує на ключовому значенні любові при утворенні родини в Україні [8, с. 166–168].

Узагальнюючи характерологічні розвідки В. Яніва, слід вказати на чинники, що їх В. Янів розглядає

як джерела української духовності. Це такі ознаки як «межовість» українського буття, тісний зв'язок з природою (антеїзм), специфіка українського мистецтва й літератури, релігійність українського народу. Ці аспекти конструюють такі соціальні інстинкти українця як: «індивідуалізм», «самопіднесення», «підпорядкування» (має слабе виявлення серед українців), «несення допомоги нужденним», «інстинкт життя в групах», «виявлення назовні свого внутрішнього стану» тощо.

Зрештою, варто звернутись до найбільш влучних оцінок характерологічних студій В. Яніва сучасними науковцями. Так, дослідниця українського менталітету В. Якиминська відзначає, що В. Янів пояснює релігійність українців, схильність до самоізоляції та інтровертизму, слабку волю саме соціальними чинниками [4, с. 138]. В свою чергу, О. Гринів зауважує: *«ідеал української людини, який запропонував В. Янів, передбачає єдність традиційного національного, цєтво індивідуалістичного ідеалу з релігійним, християнським ідеалом [...] та західноєвропейським розумінням загальнолюдського ідеалу як «ідеалу повноцінної людини», – повноцінної, отже, творчої, індивідуальності з власним поглядом на світ, з бажанням впливати на долю світу, з бажанням змагатися з іншими людьми та їх випереджувати, з внутрішньою необхідністю ставити собі питання та шукати відповіді на них, чи ставити собі завдання і розв'язувати їх»* [2, с. 121].

Помітний пласт в доробку В. Яніва становлять роботи, що розкривають українське світовідчуття через засоби художнього тексту у баченні визначних українських письменників. Порівняльний аналіз публіцистичних творів, на думку В. Яніва, уможливує певні висновки про характер народу. Вибір твору залежить від того, чи містить він *«репрезентативні речі, визнані як характеристичні для епохи»* [9, с. 8]. Відповідні праці, на думку науковця, дають достатню матеріалу для аналізу ментальності українця, оскільки вони є *«призмою хотінь, почувань і уподобань покоління»* [9, с. 8]. З погляду В. Яніва, вартою уваги дослідника ментальності українця є спадщина Т. Шевченка Г. Сковороди, М. Шашкевича, М. Костомарова, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, В. Симоненка.

Закономірно, важливим аспектом доробку В. Яніва вбачається спроба систематизації характерологічних студій у площині вітчизняної політичної філософії. Науковець констатує незадовільний стан характерологічних досліджень українського народу. Причину він вбачає у *«намаганні дати передчасну синтезу, без належної попередньої аналітичної побудови»* [9, с. 3]. Сучасний стан характерологічних досліджень (станом на середину ХХ ст.) в середовищі української діаспори, за оцінкою В. Яніва, обмежується висуненням «робочих гіпотез» яким, часто бракує належної і переконливої аргументації. В той же час, *«поважним кроком вперед»* В. Янів вважає студії Я. Яреми *«Українська духовність в її культурно–історичних виявах»* та О. Кульчицького *«Риси характерології українського народу»*. Однак, В. Янів не завжди солідаризується зі своїми попередниками на терені характерологічних студій. До прикладу, ми не знаходимо у В. Яніва підтримки ідей О. Кульчицького про геопсихічні та расові фактори формування характеру українця. Також у студіях В. Яніва щодо національного характеру українців простежується вплив поглядів інших

сучасників вченого, зокрема І. Мірчука, Г. Ващенко, Б. Цимбалістого та інших етнопсихологів і філософів діаспори. Аналізу наукової спадщини цих мислителів у площині дослідження вдачі українця В. Янів присвятив чимало статей та розвідок. На думку сучасного дослідника спадщини В. Яніва О. Яся, «Проблематика національної самоідентифікації разом із порівняльно-історичним та хронологічними принципами викладу матеріалу, поєднаних з викладом методів дослідження та наукового внеску окремих вчених в українську етнопсихологію, визначила методологічну основу досліджень вченого» [13, с. 58].

Отже, етнопсихологічна концепція В. Яніва сформувалась як система уявлень про складники українського життя, що формують світобачення, притаманне українському народу. В межах даної студії було встановлено, що концепція національної ідентичності В. Яніва ґрунтується на дослідницькій позиції вченого про геопсихічну приналежність України до західного гуманітарно-світоглядного простору. Присвятивши чимало уваги встановленню ключових ознак психологічної та культурологічної структури західноєвропейської цивілізації, В. Янів зумів виокремити в українському національному світогляді спільні та відмінні із Західним «універсумом» характерологічні риси.

На основі аспектів народного характеру, які, на думку вченого, притаманні українцям, В. Янів запропонував власну концепцію «соціальних інстинктів». В цьому контексті важливим науковим здобутком вченого є визначення рис характеру українця на основі глибинної реконструкції історичних та соціо-культурних аспектів формування народного світогляду. Такий підхід істотно розширив методологічний базис етнопсихологічних студій В. Яніва. Це уможливило розкриття змісту етнопсихологічних досліджень науковця з позицій історико-філософського аналізу.

Також непересічна заслуга вченого в контексті концептуалізації української національної ідентичності полягає в систематизації та узагальненні характерологічних студій мислителів української діаспори. Понад те, В. Янів значно поглибив метод аналізу української ідентичності через призму художнього твору.

Таким чином, на прикладі етнопсихологічного доробку В. Яніва вдалось встановити, що погляд на феномен національного характеру українця з позицій вчених української еміграції може розкрити нові грані знання про суспільно-духовне життя України.

Список використаних джерел

1. Абрамова І. До проблеми української ментальності // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. №2. – С.7–11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/abramova.pdf.
2. Гринів О. Співвідношення християнського і національного ідеалів української людини в дослідженнях В. Янева // Народна творчість та етнографія. – 2000. – №4. – С.117–122.
3. Кішак Н. В. Янів як дослідник української нації // Наукові записки ТДПУ. Сер.: Педагогіка і психологія. – Тернопіль, 1998. – №4 (3). – С.95–99.
4. Якиминська В. Історіографічний аналіз ментальності українського селянства / Л. В. Якиминська // Чорноморський літопис. – 2012. – Вип.5. – С.135–140.

5. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології: [Текст] / В. Янів / Упор. М. Шаповал. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 341 с.
6. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал // Визвольний шлях. – 1969. – №7–8. – С.806–817.
7. Янів В. Українська етнопсихологія і наш національний виховний ідеал // Народна творчість та етнографія. – 1998. – №5–6. – С.68–85.
8. Янів В. Українська родина в поетичній творчості Шевченка // Тарас Шевченко. Збірник доповідей Світового Конгресу Української Вільної Науки для вшанування сторіччя патрона НТШ / За ред. В. Стецюк – Б. Кравців. – Нью Йорк – Париж – Торонто, 1962. – С.148–186.
9. Янів В. Українська духовність у поетичній візії Шевченка: відбитка із збірника присвяченого пам'яті З. Кузеля / В. Янів. – Париж, 1962. – 40 с. – (Записки товариства імені Шевченка; т.169).
10. Янів В. Психологічні основи окциденталізму / В. Янів. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1996. – 205 с.
11. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду // Народна творчість та етнографія. – 1999. – №5–6. – С.39–54.
12. Янів В. Соціальні інстинкти українців // Визвольний шлях. – 1954. – №5. – С.35–42.
13. Ясь О. Українська історіографія та етнопсихологія Володимира Янева: (Суб'єктивні нотатки з приводу розвитку однієї наукової галузі): Рец. на кн.: Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Мат-ли упорядк. і підгот. до друку д-р М. Шаповал. – Мюнхен: УВУ, 1993. – VI, 217, XIII с. // Розбудова держави. – 1996. – №10. – С.57–61.

References

1. Abramova I. Do problemy ukrai'ns'koi' mental'nosti // Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – 2008. №2. – S.7–11. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/abramova.pdf.
2. Gryniv O. Spivvidnoshennja hrystyjans'kogo i nacional'nogo idealiv ukrai'ns'koi' ljudyny v doslidzhennjah V. Janeva // Narodna tvorichist' ta etnografija. – 2000. – №4. – S.117–122.
3. Kishak N. V. Janiv jak doslidnyk ukrai'ns'koi' nacii' // Naukovi zapysky TDPU. Ser.: Pedagogika i psihologija. – Ternopil', 1998. – №4 (3). – S.95–99.
4. Jakymyn'ska V. Istoriografichnyj analiz mental'nosti ukrai'ns'kogo seljanstva / L. V. Jakymyn'ska // Chornomors'kyj litopys. – 2012. – Vyp.5. – S.135–140.
5. Janiv V. Narysy do istorii' ukrai'ns'koi' etnopsychologii': [Tekst] / V. Janiv / Upor. M. Shapoval. – 3-tje vyd., ster. – K.: Znannja, 2006. – 341 s.
6. Janiv V. Ukrai'ns'ka vdacha i nash vyhovnyj ideal // Vyzvol'nyj shljah. – 1969. – №7–8. – S.806–817.
7. Janiv V. Ukrai'ns'ka etnopsychologija i nash nacional'nyj vyhovnyj ideal // Narodna tvorichist' ta etnografija. – 1998. – №5–6. – S.68–85.
8. Janiv V. Ukrai'ns'ka rodyna v poetychnij tvorchoosti Shevchenka // Taras Shevchenko. Zbirnyk dopovidej Svitovogo Kongresu Ukrai'ns'koi' Vil'noi' Nauky dlja vshanuvannja storichchja patrona NTSh / Za red. V. Stecjuk – B. Kravciv. – N'ju Jork – Paryzh – Toronto, 1962. – S.148–186.
9. Janiv V. Ukrai'ns'ka duhovnist' u poetychnij vizii' Shevchenka: vidbytka iz zbiryka prysvjachenogo pam'jati Z. Kuzeli / V. Janiv. – Paryzh, 1962. – 40 s. – (Zapysky tovarystva imeni Shevchenka; t.169).
10. Janiv V. Psychologichni osnovy okcydentalizmu / V. Janiv. – Mjunhen: Ukrai'ns'kyj Vil'nyj Universytet, 1996. – 205 s.
11. Janiv V. Religijnist' ukrai'ncja z etnopsychologichnogo pogljadu // Narodna tvorichist' ta etnografija. – 1999. – №5–6. – S.39–54.
12. Janiv V. Social'ni instynkty ukrai'nciv // Vyzvol'nyj shljah. – 1954. – №5. – S.35–42.
13. Jas' O. Ukrai'ns'ka istoriografija ta etnopsychologija Volodymyra Janeva: (Sub'jektyvni notatky z pryvodu rozvytku odnijej' nauko-voi' galuzi): Rec. na kn.: Janiv V. Narysy do istorii' ukrai'ns'koi' etnopsychologii' / Mat-ly uporjadj. i pidgotovyv do druku d-r M. Shafoval. – Mjunhen: UVU, 1993. – VI, 217, XIII s. // Rozbudova derzhavy. – 1996. – №10. – S.57–61.

Solovyan V. S., postgraduate student of the Department of Philosophy History, Kyiv National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kyiv), solovjan.cacds@gmail.com

Conceptualization of the National Identity of Ukrainians in Ethnopsychological Studies V. Yaniv

This article is aimed at clarification of the concept of national identity in the scientific heritage of prominent ethnopsychologist of the Ukrainian diaspora V. Yaniv. The main approaches to the study of V. Yaniv's views on the national character of Ukrainians are defined. The particular attention is paid to the features of the Ukrainian national character; that where described by V. Yaniv through the reconstruction of the historical and socio-cultural aspects of shaping national worldview. It is concluded that according to V. Yaniv, Ukrainian national identity is based on geopsychical belonging to the Western culture.

The article underlines that V. Yaniv systematized and generalized characterological studies in the culture of Ukrainian diaspora.

Keywords: *V. Yaniv, philosophical and political thought of the Ukrainian diaspora, Ukrainian national character, national worldview, ethnopsychology.*

* * *

УДК 159.955

Буряк Н.,
викладач, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), Spline_www@bigmir.net

Порівняльний аналіз ідей етики ненасилля Льва Толстого та Еріха Фромма у християнстві

Дана стаття присвячена порівняльному аналізу ідей етики ненасилля у роботах Льва Миколайовича Толстого та Еріха Фромма. Проаналізовані спільні ідеї прогресивного розвитку суспільства у розумінні російського філософа та представника неофройдизму. Як наслідок розглядаються соціальні, релігійно-наукові та психологічні аспекти співіснування людей у суспільстві.

Ключові слова: *етика, насилля, християнство, протиповнення, любов.*

Вчення про ненасильство є квінтесенцією творчості російського письменника і філософа Л. М. Толстого (1828–1910). У своїй праці «Шлях життя» він сформулював основи вчення про ненасильство, що призводять до висновку про те, що неприпустимо влаштовувати життя людей насильством, так як воно не є дійсним засобом вирішення проблем. У розумінні Л. М. Толстого насильство збігається зі злом, воно отожднюється з вбивством або загрозою вбивства. На думку Л. М. Толстого, проявляти насильство значить підкоряти, робити те, чого не хоче той, над ким чиниться насильство. Розмірковуючи над всесвітньою історією, він бачив у ній зміну одних форм насильства іншими. Тому мислитель не схвалював революцію. Л. М. Толстой вважав неспроможною аргументацію, згідно з якою насильство може бути виправдане в тих випадках, коли воно припиняє більше насильство. Права на насильство не існує, його не можна виправдати і обґрунтувати. На думку Л. М. Толстого, насильство має бути виключено з соціального життя, так як воно не здатне породжувати нічого, крім насильства. Він вважав, що подолати насильство можна тільки ненасильством, так як насильство в будь-якій формі, в будь-якій якості породжує відповідну, часом примножену, протилежну реакцію. На насильство люди відповідають також насильством – пригноблені піднімаються на повстання і творять насильство. Л. М. Толстой пропонував протистояти насильству ненасильницькими методами: не брати участі у будь-якому прояві насильства. Мислитель

називав форми опору, серед яких – протест, заклик до совісті і духовного початку людини. Л. М. Толстой пропонував шлях свідомої та публічної відмови від насильства. Він прийшов до думки про необхідність відродження основного принципу християнської релігії – непротивлення злу насильством. Теза про непротивлення злу насильством, що йде корінням в християнське і буддійське вівчення, зайняв центральне місце в творчості Л. М. Толстого. У пошуках релігійної ясності Толстой звернувся до праць зі систематичного богослов'я. Тоді широко поширений катехізис митрополита Філарета Дроздова, до сьогоднішнього дня є підручником православної настанови у вірі, служив підмогою в його пошуках. Хоча Толстому насилу вдалося узгодити свої уявлення про віру з вищезгаданими віросповідальними принципами, але ось підручники з догматики не знайшли відгуку в його душі. Між вірою, яку він відкрив для себе в життєвому досвіді, і тим, що пропонувало йому богослов'я, він бачив непереборну розбіжність. Дослідник Нового Заповіту Генріх Вейнель (1874–1936) вважав найважливішою заслугою Толстого те, що він знову зробив центральним «вічне питання життя», що корениться в душі людини будь-якого віку: «Що впливає з усього мого життя?» Вейнель з повагою звертає свій погляд до Толстого, який прагне отримати відповідь на життєві питання. Наука не змогла дати йому відповідь, не змогли і філософи. І він звернувся до богословів своєї та інших церков, щоб знову навчитися вірі. Але вони виявилися безсилі допомогти йому. В першу чергу його відштовхнули не розумові роздуми, а той факт, що провісники віри жили «не по вірі і не вірою». У простих віруючих з народу знайшов він нарешті те, що шукав. У спілкуванні з ними йому відкрилося знання. Зазначений Толстим вірний шлях до Бога – це «повна рішучість в любові і служінні людям». Подібним чином і Альберт Швейцер (1875–1965) визнає значення Толстого для перевідкриття мети християнського світу з одного боку, і з іншого боку, вважає помилковим його ідеї. Швейцер говорить, що Толстой в полоні хибної установки. За Швейцером, етична орієнтація будь-якої людини позиціонується між запереченням світу і прийняттям світу. Один полюс орієнтації він пов'язує з Ніцше, а інший – з Шопенгауером. У той час як більшість протестантських богословів звертали увагу на Толстого лише з апологетичними намірами і аналізували його роботу з біблійними текстами, Швейцер віддав належне Толстому в своєму курсі «Від Реймаруса до Верде. Історія досліджень життя Ісуса» від 29 липня 1908 року.

Л. М. Толстой постійно звертає свою увагу на Христа, а не на історичного Ісуса. Сукупність текстів з Євангелія були для Толстого незрівнянно важливішими ніж біографічні деталі або ж історії дитинства Ісуса. Він звертався до біографічних даних лише для того, щоб зберегти історичність, історичну достовірність подій, пов'язаних з Христом. На думку Толстого, інтерпретації благовістя Ісуса Христа наповнюють його вчення містичним туманом. Толстой зачіпає їх тільки побічно. Ісус втілював собою істотне для всіх людей ставлення до світу, осмислив, освоїв і здійснив його як основу свого життя в єдності прийняття, розуміння віри. Узагальненням того, що озвучив Ісус, є вимога поєднати основи всіх релігій з цілями людства в цілому. Толстой не допускає ніякого сумніву у важливості значення